

Наука, освіта і соціальні ініціативи як канали репрезентації України у світі

Класичне визначення «м'якої сили» Дж. Ная описує здатність держави досягати впливу через привабливість цінностей, культури та інституцій (Nye, 2004). Наукова дипломатія традиційно розглядається як один із каналів такої м'якої сили. Міжнародна наукова рада (International Science Council) кваліфікує глобальну реакцію наукової спільноти на війну в Україні як приклад «дипломатії другого треку» (Track II diplomacy), тобто паралельної форми дипломатії, що використовує наукові ресурси для підтримки комунікації та розв'язання конфліктів (International Science Council, 2023).

Реакція міжнародної академічної спільноти на вторгнення 24 лютого 2022 р. була майже миттєвою й інституційно організованою. Асоціація європейських університетів (EUA), що об'єднує понад 850 закладів і асоціацій ректорів із 48 країн Європи, вже 2 березня 2022 р. закликала членів підтримати українські університетські спільноти та припинити співпрацю з країною-агресором; згодом EUA призупинила членство 12, а пізніше 14 російських університетів, які підписали заяву на підтримку вторгнення (Ніколаєв, Рій & Шемелинець, 2023). Це рішення не лише покарало інституційних симпатиків агресії, а й опосередковано підтвердило статус українських університетів як рівноправного суб'єкта європейського академічного простору.

Гнучкість, яку Єврокомісія запровадила в межах програм «Еразмус+» і «Горизонт Європа», мала вимірюваний ефект: за рахунок перерозподіленого бюджету замість проєктів за участю РФ профінансовано 38 українських проєктів, а ще 93 рекомендовано до підписання в межах ініціативи «Jean Monnet Action»; кількість українських отримувачів стипендій спільної магістерської програми «Erasmus Mundus» зросла з 36 у попередньому році до 64 (Ніколаєв, Рій & Шемелинець, 2023). Ці цифри демонструють, що міжнародна підтримка трансформувалася в конкретне зростання присутності українських студентів і науковців у європейському освітньому просторі.

М. Гладченко, аналізуючи наслідки повномасштабного вторгнення для міжнародної співпраці українських науковців, встановила, що 10 429 українських дослідників були змушені емігрувати чи стати внутрішньо переміщеними особами (5542 особи, або 6,3 %, виїхали за кордон; 4887, або 5,5 %, стали ВПО). Попри це, частка статей із міжнародним співавторством, опублікованих співробітниками університетів, зросла у 2022–2023 рр. до 32,2 % (порівняно з довоєнним періодом), а вплив цитованості таких статей у галузі біомедичних і медичних наук для університетів залишався стабільно вищим, ніж для установ Національної академії наук України (Hladchenko, 2025).

Цей результат має принципове значення для розуміння третьої місії у воєнний період: за умов масової релокації українські університети не випадають з міжнародного наукового обігу, а частково нарощують інтенсивність міжнародної співпраці - це один з доказів того, що наука залишається дієвим каналом присутності України у світовому академічному просторі.

Н. Цибуляк і колеги на основі опитування дослідників, афілійованих із релокованими українськими університетами, класифікували їхні потреби, виклики та можливості залежно від географічного статусу (окупована територія, підконтрольна територія, тимчасова релокація за кордон) і наголосили на необхідності політики, яка сприятиме поверненню фахівців і водночас використовуватиме їхній наявний міжнародний досвід для регіональної відбудови (Tsybuliak et al., 2024).

Прямим інституційним втіленням цієї логіки є стратегічна ініціатива «Українська наукова діаспора», яку запровадила Рада молодих вчених при Міністерстві освіти і науки України. Є. Поліщук, І. Лиман та С. Чугаєвська зазначають, що серед офіційно заявлених цілей ініціативи є не лише збереження зв'язку з науковцями, які виїхали з України, а й безпосереднє поліпшення глобального образу української науки, розширення інституційної співпраці між українськими та закордонними університетами, менторські програми та збільшення представленості наукової діяльності українців у міжнародній спільноті (Polishchuk, Lyman & Chugaievska, 2023). Це є прикладом інституційно оформленої стратегії репрезентації держави через науку.

О. Нехаєнко та А. Литовченко у соціологічній реконцептуалізації третьої місії українських університетів пов'язують міжнародну діяльність ЗВО з підтриманням академічної суб'єктності та релевантності університету в кризовий період, розглядаючи міжнародну співпрацю як складову ширшої інституційної стійкості, а не окремий, ізольований напрям діяльності (Нехаєнко & Литовченко, 2026).

Українські університети виконують функцію наукової дипломатії через конкретні, вимірювані практики, що дає підстави розглядати науково-освітній вимір третьої місії як практичний інструмент м'якої влади.

Підготовлено в межах НДР № 0126U003613 «Третя місія українських університетів у міжнародному вимірі інтеграційних процесів за умов воєнних та повоєнних викликів» (фінансування Національного фонду досліджень України, 2026–2028)

Список використаних джерел

- Hladchenko, M. (2025). International collaboration of Ukrainian scholars: Effects of Russia's full-scale invasion of Ukraine. arXiv preprint. <https://arxiv.org/abs/2505.20944>
- International Science Council. (2023). Mitigating Crisis: The Power of Science Diplomacy. International Science Council Blog. <https://council.science/blog/mitigating-crisis-the-power-of-science-diplomacy/>
- Nye, J. S. (2004). Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: PublicAffairs. <https://ru.scribd.com/doc/277296958/Joseph-S-Nye-Soft-Power-pdf>
- Polishchuk, Y., Lyman, I., & Chugaievska, S. (2023). The "Ukrainian Science Diaspora" initiative in the wartime. Problems and Perspectives in Management, 21(2-si), 153–161. [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.21\(2-si\).2023.18](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.21(2-si).2023.18)
- Tsybuliak, N., Lopatina, H., Shevchenko, L., Popova, A., Kovachov, S., Suchikova, Y., & Popov, A. I. (2024). Researchers of Ukrainian universities in wartime conditions: Needs, challenges and opportunities. Regional Science Policy & Practice, 16(9), 100012. <https://doi.org/10.1016/j.rsp.2024.100012>
- Ніколаєв, Є., Рій, Г., & Шемелинець, І. (2023). Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, Аналітичний центр «ОсвітАналітика». 94 с. <https://osvitanalitika.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf>

Нехаєнко, О., & Литовченко, А. (2026). (Ре)концептуалізація третьої місії українських університетів в умовах війни через соціальну відповідальність та інституційну стійкість. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право, 2(70), 41–58.
[https://doi.org/10.20535/2706-5626.2026.2\(70\).367291](https://doi.org/10.20535/2706-5626.2026.2(70).367291)